

Jean-Luc Fray: Villes et bourgs de Lorraine. Réseaux urbains et centralité au Moyen Âge (Városok és „mezővárosok” Lotaringiában. Városhálózat és központosulás a középkorban)

Presses Universitaires Blaise-Pascal, Clermont-Ferrand, 2006. 552 lap

A clermont-ferrand-i Blaise Pascal Egyetem professzorának, a medievista *Jean-Luc Fray*-nek legújabb könyve szülőföldjének, Lotaringiának középkori, elsősorban 11–14. századi városszerkezetével foglalkozik. A Debreceni Egyetem és a clermont-ferrandi Blaise Pascal Egyetem kapcsolata már hosszú évekre nyúlik vissza, bizonyítják ezt a hallgatók és oktatók, kutatók közötti csereprogramok. Fray professzor az elmúlt évben, illetve már azt megelőzően többször is járt Debrecenben, érdeklődése Magyarország és a debreceni egyetemi oktatás iránt azóta is töretlen. A most bemutatásra kerülő kötet Jean-Luc Fray habilitációs dolgozata, amellyel elnyerte a professzori címet. Ezt a munkát kívánjuk röviden ismertetni a hazai olvasókkal.

A kötet címe a nem francia anyanyelvű olvasó számára nehezen értelmezhető lehet. A szótárak többnyire mind a *ville*, mind pedig a *bourg* szavakat a „város” jelentéssel adják vissza. A szerző számára egyértelmű, hogy az olvasói világosan látják a *ville* és a *bourg* közötti különbséget, ezzel azonban nem igazán kedvez a francia nyelvben mégoly járatos külföldi olvasónak sem, hiszen a két településtípus közötti különbséget nem részletezi. Ugyanakkor amit nem mond el Fray egyszerű szavakkal, az a szöveg olvasása közben fokozatosan derül ki: a *ville* fogalma elsősorban a nagyobb lélekszámú, központi fekvésű, legtöbbször fallal övezett, speciális jogállású települést takarja, míg a *bourg* leginkább a védelmi célból

létrejött, vagy egyértelműen agrárjellegű, kisebb lélekszámú és befolyási övezetű, a *ville*-hez képest kevesebb funkcióval bíró közösséget értjük – melynek analógiája lehet akár a magyar mezőváros is, noha ezzel a párhuzammal érdemes óvatosan bánnunk.

A kötet egyesíti magában a 20. századi francia történetírói hagyomány legfőbb erényeit. Egyrészt törekszik a *Fernand Braudel* által meghirdetett ún. „totális történetírásra”, igyekszik az általa kiválasztott régiót és korszakot a lehető legteljesebb mértékben bemutatni. Erősségei közé tartozik a hatalmas forrásbázis, amelyben a kéziratos levéltári források, elsősorban oklevelek, anyakönyvek és végrendeletek, a publikált regeszták és oklevélkiadványok, valamint a jogi dokumentumok mellett helyet kapnak a sokszor alábecsült és kevésbé megbízhatónak tartott elbeszélő források, püspökség-történetek és krónikák, sőt még az egyes kolostorok *necrologium*-ai, halottaskönyvei is. A közel másfélezer lábjegyzet is jól mutatja azt a hatalmas tárgyi tudást, forrásismeretet és szakmai jártasságot, amellyel Fray a habilitációs írását elkészítette. A modern francia történetírói iskolák (különösen az *Annales*-iskola) nyomán a szerző a térség nagyívű struktúráit kívánta bemutatni, különös tekintettel a demográfiai, településszerkezeti változásokra; a franciákra olyannyira jellemző történeti földrajzi megközelítéshez képest viszont Fray kevés figyelmet fordít Lotaringia természetföldrajzi adottságaira, ezzel szem-

ben hangsúlyos lesz nála a gazdaság (pl. fizetőeszközök, árak, mértékek stb), a földbirtokviszonyok, a népesség, vagy a településszerkezet változásainak vizsgálata (az ún. *conjuncture*).

A kötet négy nagyobb részre (Fray elnevezésével „könyv”-re) és ezeken belül hét fejezetre (*chapitre*) oszlik. Az első részt megelőzően egy általános témafelvetéssel találkozunk, melyben a szerző a központosság és a középkori városfejlődés problematikájának historiográfiáját ismerteti röviden. Fray a „központi hely” elméletét a földrajztudós *Walter Christaller*től és az 1930-as, '40-es évek angol-szász és német geográfusainak új generációjától vette át, míg a középkori városi funkciók meghatározását és osztályozását a belga *Léopold Gênicot* és a német *Édith Ennen* munkássága alapján készítette, nagyrészt az ő módszerüket követve; a városok *Umland*jának, *Hinterland*jának és „befolyási övezetének” elmélete pedig a szintén német *Peter Schöller*től származik, akinek a tipológiája ugyancsak hatással van a tanulmány módszertanára. A középkori város definíciójának számos kritériuma van a szerző szerint: „morfológiai” kritérium, vagyis a népesség száma, a népsűrűség, vagy a városfalak megléte, illetve hiánya; a városhatár, a város joghatósága, kiterjedése; a „történeti jelentőség”; a jogi kritérium, azaz a városi jog megléte, vagy éppenséggel hiánya; valamint a terminológiai kritérium, hiszen az olyan fogalmak mint a *burgus*, *oppidum*, vagy éppenséggel *villa* eltérő településformákat jelöltek. A funkcionális kritériumok közé tartoznak a város – Gênicot felosztása szerint – politikai, közigazgatási, stratégiai, gazdasági, vallási és intellektuális funkciói, vagy – Ennen osztályozásában – a politikai-katonai, gazdasági és vallási-kulturális feladatok.

Az első könyvben Fray ismerteti módszertanát és annak lehetséges alkalmazásait. Sorra veszi a városi központosság Ennen-féle kritériumait, így a politikai-adminisztratív-katonai kritériumokon belül a palotákat, fejedelmi rezidenciákat, kastélyokat, erődítményeket, a *prévôté*, *tabellionage*, *bailliage* nevű középkori francia közigazgatási intézményeket, hivatalokat, melyeknek megléte fontos eleme egy központi városnak. A vallási-kulturális kritériumokhoz a püspökségek, prépostságok, esperességek, plébániák, apátságok, különböző szerzetesi konventek, kórházak, valamint iskolák tartoznak; ezek egy része az antikvitásból maradt fenn Lotaringiában, azonban a területet lefedő három püspökség, Metz, Toul, Verdun koraközépkori eredetűek – annak ellenére, hogy maga az érseki központ, Trier, a legrégebb volt az egész Német-Római Birodalomban. Fray mindehhez hozzáteszi, hogy a kolostorok, illetve az egész egyházi szervezet általában az egyik legfőbb alapja volt a későbbi lotaringiai városhálózatnak, ezért ezekre a későbbiekben is nagy hangsúlyt helyez. A gazdasági központosság elemei a vásárok, piacok, a különböző helyi mértékegységek (melyek közül számos – mint például a metzi – csak az adott településre érvényes), a mértékekkel szorosan összefüggő fizetőeszközök, valamint a legkülönfélébb ipari egységek, „üzemek” (*usines*). Fray a központosság sajátos elemeként tünteti fel a különböző vallási-etnikai kisebbségeket, így a zsidókat, a lombardokat és az ún. *cahorsin*-eket, Cahors eretneknek tartott lakóit. Ezek a csoportok elsősorban ipari és kereskedelmi tevékenységgel foglalkoztak, így ők főleg a gazdasági és kulturális szempontból jelentős, és a fontos közlekedési csomópontokon fekvő településeken éltek – ottlétükkel így

jól jellemezhető az adott város „központi” jellege. Úgynevezett „zsidó utca”, „rue de Juifs” található a 13. században a Lotaringia „fővárosának” tekintett Metzben és Conflans/Jarny-ban, majd a 14. században ilyen utcákkal találkozhatunk ezeken kívül Bar-le-Duc-ben, Pont-à-Moussonban és az egyre inkább vezető szerepet játszó és Metz jelentőségét elhomályosító Nancyban; a zsidó közösségek újonnan megtelepedése ezeknek a városoknak az egyre erőteljesebb központi szerepére mutat rá (lásd. 6–7. sz. térképek, 118–119. oldal). Ennen osztályozásához képest Fray egy negyedik kritériumot is megvizsgált, az ún. „térérzékelést” (*perception de l'espace*): ez tulajdonképpen a településnevek vizsgálata arra vonatkozóan, hogy melyik településnévvel lehet a leggyakrabban találkozni az okleveles és egyéb hivatalos anyagokban, és mely településnevek bukkannak fel a legkorábban ugyanezekben a forrásokban.

A második fejezet témája Felső-Lotaringia középkori városhálózatának kezdetei a 10–11. században. Röviden ismerteti a szerző ennek a városhálózatnak az antik gyökereit, valamint a kora középkori eredetű püspöki székhelyek, Metz, Toul és Verdun kialakulását, rövid előtörténetüket és az 1000 körüli birtokviszonyaikat. 1100 tájára már teljesen egyértelművé vált – amint ezt a kötet szemléletes térképe is bizonyítja –, hogy Metz központi szerepe megkérdőjelezhetetlené vált a régióban. Nem csupán a másik két helyi püspökség, de még a saját érseki központja, Trier, valamint a közeli Strassburg, St.-Mihiel, vagy Langres központi helyzetét is sikerült elhomályosítania (13. sz. térkép, 199. oldal).

A második könyv a központi helyek kialakulásának és fejlődésének az időszakát, a 11. század végét és a 14. század

elejét tárgyalja az általánosnak tekinthető fejlődési trendeken keresztül. A harmadik fejezet eme új központiség megszületését veszi górcső alá. Konkrét példákon keresztül megismerkedünk a központiség csiráival: az egyházi központokkal (apátságok, kolostorok), a vásárokkal és piacokkal, az erősített helyekkel (várak, kastélyok), valamint a főúri központokkal. A negyedik fejezet a lotaringiai városhálózat 14. századi állapotának részletes ismertetése, térképekkel és táblázatokkal gazdagon ellátva, melyek segítségével Fray valamennyi jelentős település központi jellegét mutatja be, a korábban már ismertett kritériumok alapján. Részletesen megvizsgálja a „főváros”, Metz központi szerepét, valamint a két másik püspöki székhelynek, Toulnak és Verdunnek a régió belüli helyét; ezen kívül röviden képet kapunk a szomszédos régiók, pl. Luxemburg településszerkezetének változásáról is.

A harmadik könyv ehhez a fejlődéshez hoz fel példának egyedi eseteket. Az ötödik fejezet részletesen megvizsgálja a már fent említett toponímiai kritériumokat, és ezeknek a szerepét leginkább Bourmont, La Mothe és Neufchâteau valamint más városok esetében, vagyis azt, hogy ezek a településnevek mikor bukkannak fel először az írott forrásokban, milyen szövegösszefüggésben és mely egyéb településekkel kapcsolatban. Fray bemutat olyan eseteket is, amikor egy kisebb régió belüli egy település egy másiktól veszi át a központi szerepet, mint például Poussay és Mirecourt, vagy Mousson, Tirey és Madières esetében. A nagyobb régió belüli kisebb regionális „öntudatra” pedig példaként hozza fel Jarnisy-t és annak szűkebb környékét, valamint a Metz-cel és Luxemburggal való kapcsolatot. A hatodik fejezet három központi te-

lepülés: Val de Saint-Dié, Nancy és Saarburg (Sarrebouurg) Lotaringián belüli helyzetét és saját centrális, a kistérségüket átalakító szerepét ismerhetjük meg. Ebből kiderül, hogy a fejedelmi központ Nancy, a 13–14. század fordulóján egyre nagyobb jelentőségre tesz szert Lotaringiában, és bár Metz a középkorban nem vesztíti el vezető helyét, Nancyhoz képest fokozatosan csökken addigi presztízse. Saarburg leginkább a térségen belüli elszigeteltségre példa, melynek legfőbb oka a lakosság német anyanyelvű volta, szemben a túlnyomórészt franciaajkú Lotaringia nagy részével, valamint a szintén német nyelvű, és zömmel már a Német-római Birodalomhoz tartozó kolostorokkal, központokkal való szorosabb kapcsolata miatt. A hetedik könyv végső soron az eddig bemutatott tények összefoglalá-

sa. Fray két városhálózatot különböztet meg, melyek időben részben egymást követik, de bizonyos mértékig fedik is egymást: az egyházi (püspöki, szerzetesi) központok hálózata, valamint az ún. „második generációs” központok (Nancy, Port, Rosières és Lunéville) rendszere.

Fray a didaktikai szempontokat is figyelembe véve minden egyes könyv végén ismerteti röviden azok tartalmát (esetenként új információkkal is kiegészítve azokat), majd az egész tanulmányt egy általános összeggzéssel (*conclusion générale*) zárja le. A kötethez mellékletként csatolt CD-ROM tartalmazza a hatalmas, több száz tételt felsoroló bibliográfiát, a hely- és névmutatót, illetve a könyvben is megtalálható térképeket.

Bradács Gábor